

Μακεδονικά

Τόμ. 27, Αρ. 1 (1989)

Η χρονολόγηση του οθωμανικού συγκροτήματος στην Απολλωνία (1566-1574)

Ιόλη Βιγγοπούλου-Παπαζώτου

doi: [10.12681/makedonika.109](https://doi.org/10.12681/makedonika.109)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βιγγοπούλου-Παπαζώτου Ι. (1989). Η χρονολόγηση του οθωμανικού συγκροτήματος στην Απολλωνία (1566-1574). *Μακεδονικά*, 27(1), 409-411. <https://doi.org/10.12681/makedonika.109>

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ (1566-1574)

'Η κ. Εδαγγελία Χατζητρύφωνος, σέ πρόσφατο άρθρο της μέ τίτλο «'Οθωμανικό λουτρό στήν 'Απολλωνία τής Βόλβης»¹, παρουσιάζει, άπό ένα σύνολο κτιρίων τής όθωμανικής περιόδου πού βρισκονται στήν κοινότητα τής 'Απολλωνίας (80 περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικά τής Θεσσαλονίκης), ένα λουτρό. Τά υπόλοιπα κτίρια πού άποτελοϋν όλα μαζί, όπως φαίνεται, έναίιο συγκρότημα, είναι ένα χάνι και ένα τζαμί. Στο ίδιο άρθρο ή έρευνήτρια περιγράφει τή σημερινή κατάσταση του λουτροϋ, τά ύλικά και τον τρόπο δόμησης, δίνει μία αναλυτική περιγραφή των σωζόμενων χώρων σήμερα, γιά νά καταλήξει σέ μία τυπολογική προσέγγιση του μνημείου μέ βάση άλλα γνωστά τής όθωμανικής αυτοκρατορίας, ή όποία και τήν οδηγεί σέ μία χρονολόγηση του λουτροϋ στο δεύτερο μισό του 15ου αι. μέχρι και τίς άρχές του 16ου αι².

Δέν τίθεται άμφισβήτηση γιά τό τοπωνύμιο τής 'Απολλωνίας, ή όποία μέχρι και σήμερα είναι γνωστή ως Παζαρούδα, κάτι πού οδηγεί άμέσως στο τουρκικό τοπωνύμιο Yeni Pazar³. Τό ίδιο μέρος περιγράφει ό Α. Struck⁴, ενώ παλαιότερα θά μπορούσαμε νά άνατρέξουμε στον 'Εβλιγιά Τσελεμπή γιά κάποιες πληροφορίες πού άναφέρει γιά τό χόδρο. 'Ο 'Εβλιγιά γράφει γιά τό Yeni Pazar ότι «...επί σουλτάνου Σελίμ Β' ό μέγας βεζύρης Μεχμέτ Σοκολλής, έξοδεύσας χρῆμα Ικανόν, έκτισεν εκεί μέγα τζαμίον, άλλους εὐκτηρίους οίκους, άνωτέραν σχολήν, γραμματοδιδασκαλείον, τεκέν δερβισών, λουτρούνα, χάνια και πρατήρια... Τάς Παρασκευάς συγκροτεΐται εκεί λαΐκή άγορά (παζάρι), εις τήν όποιαν αναθροΐζονται 5-10.000 άνθρωποι»⁵.

Εΐναι περίεργο ότι ή κ. Χατζητρύφωνος, άν και γνώριζε αύτή τή μαρτυρία, δέν στάθηκε μέ έπιμονή σέ αύτήν⁶. Έχω νά προσθέσω έδω ότι ή μαρτυρία του 'Εβλιγιά είναι σύμφωνη μέ τήν κατά πολύ προγενέστερη και άξιόπιστη περιγραφή του όδοιπορικού του Lorenzo Bernardo (1591), άλλοτε βαΐλου τής Βενετίας, στο έργο «Viaggio di un ambasciatore Veneziano (Lorenzo Bernardo) da Venezia a Constantinopoli nel 1591»⁷.

1. «Μακεδονικά» 26 (1987-88) 139-79.

2. 'Ο.π., σ. 165.

3. Γιά τήν Παζαρούδα ή Παζαριά ή τον ναχιγιέ Παζαριάς βλ. ό.π., σ. 141-42, Α. Struck, Makedonische Fahrten, I- Chalkidike, Wien und Leipzig 1907, σ. 76-77, και γιά τή σχέση των όνομάτων μέ τό Yeni Pazar βλ. Ν. Μοσχόπουλου, 'Η Έλλάς κατά τον 'Εβλιιά Τσελεμπή, ΕΕΒΣ 14 (1938) 498.

4. 'Ο.π., σ. 76-77.

5. Ν. Μοσχόπουλου, ό.π., σ. 498.

6. 'Ηδη ό Ε. Η. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Arnautluk, Istanbul 1982, σ. 275, μέ τή βοήθεια του κειμένου του 'Εβλιγιά, άναφέρει τά μνημεία του Yeni Pazar.

7. Τό έργο γράφτηκε άπό τον Gabriele Cavazza και τυπώθηκε στή Βενετία άπό τους Fratelli Visentini τό 1886. 'Ο Cavazza ήταν πιθανότατα πρόσωπο τής άκολουθίας του Bernardo, ό όποιος είχε διορισθεί βαΐλος τής Βενετίας στήν Κωνσταντινούπολη τό 1584. 'Ο Bernardo έπέστρεψε στή Βενετία στήν άρχή του 1588, άλλα τό 1591 ταξίδεψε ξανά γιά τήν Κωνσταντινούπολη μέ άποστολή νά συλλάβει και νά οδηγήσει στή Βενετία τον βαΐλο Girolamo Lippomano, πού κατηγορήθηκε γιά ύψηλή προδοσία: βλ. και Relazione dell' impero ottomano di Lorenzo Bernardo, 1592, στοϋ Ε. Alberi, Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato, Serie III, vol. II, Firenze 1844, 321-426.

Στήν περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπό τῆ Θεσσαλονίκης ὡς τῆ Ρεντίνα δίνονται οἱ ἐξῆς πληροφορίες: «*Ultimo detto, venerdì... ci partissimo oggi 2 ore dopo disnare da Salonicchi, e venissimo ad un casal detto Langazada... 1591 primo Giugno. — Sabbato ad un ora di giorno, partiti da Langazada, venissimo dopo mezzodi a Genibazar. Passassimo fra le rive di due laghi, l'uno circa due miglia lontano dall'altro. Quello alla destra è detto di Langazada, e quello alla sinistra di Genibazar. Si vedono diverse ville alla sponde d'ambidue. In Genibazar vi è un luogo come un serraglio di circa un miglio e mezzo di giro, fabricato da Mahemet b'assa' primo vizir, che fu ammazzato dal pazzo (sic) nel suo divano l'anno 1579, per l'anima sua, dove è comodo per i cavalli, moschea, bagno, con molte botteghe per, comodità di quelli che vi vanno al bazar che vi si fa ogni venerdì... 2 detto. Domenica, ad una ora di giorno partismo da Genibazar, e... entrassimo per una gola di monti, sopra quali alla destra si vedono le muraglie del castello di Redem...*»¹. Δηλαδή: «Τελευταία μέρα τοῦ τρέχοντος (μηνός), Παρασκευῆ, ... φύγαμε ἀπό τῆ Θεσσαλονίκης, δύο ὥρες μετὰ τὸ γεῦμα, καί φτάσαμε στὸ Λαγκαδᾶ (Langazada)... Πρώτῃ Ἰουνίου 1591. Τὸ Σάββατο, τὴν πρώτη ὥρα τῆς μέρας, φύγαμε ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ καὶ ἠτάσαμε τὸ μεσημέρι στὸ Genibazar. Πέρασαμε ἀνάμεσα στὶς ὄχθες δύο λιμνῶν, ἡ μία 2 μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ λίμνη στὰ δεξιὰ λέγεται τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ ἡ ἄλλη στὰ ἄριστερὰ τοῦ Genibazar. Στὶς ὄχθες καὶ τῶν δύο βλέπουμε διάφορα χωριά. Στὸ Genibazar ὑπάρχει ἕνας τόπος σὰν ἀνάκτορο, σχεδὸν ἐνάμιση μίλι περιφέρεια, κτισμένον ἀπὸ τὸν Mahemet πασᾶ γιὰ τὴν ψυχὴ του, πρῶτο βεζύρη, ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν τρελὸ (sic) στὸ ντιβάνι του τὸ ἔτος 1579· εἶναι βολλικός γιὰ τὰ ἄλογα, μὲ τζαμί, λουτρό καὶ πολλὰ μαγαζιά γιὰ τὴν ἐκβολὴ αὐτῶν ποὺ ἔρχονται στὸ παζάρι ποὺ γίνεται κάθε Παρασκευῆ... 2 τρέχοντος, Κυριακῆ, μία ὥρα ἀφοῦ ἔγινε μέρα, φύγαμε ἀπὸ τὸ Genibazar καὶ πηγάκαμε σὲ ἕνα πέρασμα βουνῶν. ὅπου δεξιὰ φαίνονται τὰ τεῖχη τοῦ κάστρου τῆς Ρεντίνας (Redema)...».

Στοὺς γνῶστες τῆς περιοχῆς ἡ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ ὡς τῆ Ρεντίνα φαίνεται ἐκπληκτικὴ στὸν καθορισμὸ τῶν τοπογραφικῶν λεπτομερειῶν². Σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια περιγραφή μαθαίνουμε ὅτι στὸ Genibazar ἕνας πρῶτος (μέγας) βεζύρης, ὁ Mahemet πασᾶς ἔχτισε ἕνα συγκρότημα ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα τζαμί, ἕνα χάνι καὶ ἕνα λουτρό. Ὁ βεζύρης Mahemet καὶ ἰδρυτὴς τοῦ συγκροτήματος ταυτίζεται μὲ τὸν Şokollı Muḥammad Pasha ἀπὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ ἔτος θανάτου του ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὸ ὀδοιπορικὸ τοῦ Bernardo. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Şokollı δολοφονεῖται στίς 11 Ὀκτωβρίου 1579 ἀπὸ ἕναν ζητιάνο³. Ἡ ταύτιση αὐτῆ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Ἑβραϊκὸς Τσελεμπί ἀναφέρει ρητὰ τὸν Şokollı ὡς ἰδρυτὴ

¹ Ἄλλη ἐκδοσὴ τοῦ ὀδοιπορικοῦ τοῦ Bernardo στὸ Monumenti Storici pubblicati della R. Deputazione di Storia Patria, Seria Quarta, Miscellanea, vol. IV, Venezia 1887.

1. Σ. 55-6 τῆς ἐκδόσεως τῶν Fratelli Visentini. Μετάφραση τμήματος τοῦ Viaggio τοῦ Bernardo, ποὺ ἀναφέρεται στὴ Μακεδονία, δημοσίευσε ὁ Κ. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 128-141.

2. Γιὰ τὸ ἀναλυτικὸ δρομολόγιο τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ L. Bernardo βλ. St. Yerassimos, Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles). Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités. Thèse d'Etat, Paris 1986, σ. 925-29.

3. The Encyclopaedia of Islam, Leyden-London 1934, σ. 475, καὶ J. von Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, t. VII, Paris 1837, σ. 63. Βλ. Μέρτζιου, ὁ.π., σ. 138, σημ. 2.

τοῦ συγκροτήματος στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Σελίμ Β' (1566-1574).

Ἡ πληροφορία τοῦ όδοιπορικοῦ συμφωνεῖ ἐπίσης μέ τά ἤδη σωζόμενα κτίρια, δηλαδή ἕνα τζαμί, ἕνα λουτρό καί ὑπολείμματα καλοκτισμένων τοίχων, ποῦ ἀναγνωρίζονται σήμερα ἀνάμεσα σέ ἰδιοκτησίες καί οἰκήματα τοῦ σημερινοῦ οἰκισμοῦ καί πρέπει νά ἀνήκουν στό χάνι, τό όποιο θυμοῦνται οἱ παλαιότεροι¹.

Ἡ οἰκοδομική δραστηριότητα τοῦ ῥοκollί Muhammad Pasha, μεγάλου βεζύρη, εἶναι γνωστή καί κυρίως στά χρόνια τοῦ σουλτάνου Ἐλίμ Β', όταν ἡ δύναμή του βρισκόταν στό ἀπόγειό της². Φαίνεται ότι σέ αὐτό τό διάστημα θά πρέπει νά τοποθετήσουμε τή χρονολόγηση τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀπολλωνίας, μιὰ καί στά χρόνια τοῦ ἐπόμενου σουλτάνου Μουράτ Γ' (1574-1595) ἡ δύναμη τοῦ ῥοκollί ἄρχισε νά περιορίζεται.

Συνοψίζοντας, τό όθωμανικό συγκρότημα στήν Ἀπολλωνία εἶναι ἔργο τοῦ μεγάλου βεζύρη ῥοκollί Muhammad Pasha στό διάστημα μάλλον 1566-1574. Συνεπώς ἡ χρονολόγηση, μέ ἐπιφύλαξη ἀλήθεια, τοῦ συγκροτήματος στό β' μισό τοῦ 15ου μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ. ἀπό τήν κ. Χατζητρύφωνος θά πρέπει νά μεταταθεῖ στήν προτεινόμενη χρονική περίοδο.

University of Illinois

ΙΟΔΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

---

1. Γιά τό ἴδιο θέμα βλ. I. Vingoroulou-Papazotou, *De Sofija et de Thessaloniki à Constantinople. Rontes et longements des voyageurs du XVIe siècle, στά Πρακτικά τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ Συνεδρίου, Ἰωάννινα-Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1988* (ὑπό ἔκτῳψη, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 22, σημ. 68).

2. *Encyclopaedia of Islam*, ό.π., σ. 474, καί J. von Hammer, ό.π., σ. 1-3 καί 64-65. Ὁ ῥοκollί ὑπῆρξε βεζύρης καί τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, στούς τελευταίους 15 μήνες τῆς βασιλείας του, καθώς καί στά πρῶτα χρόνια τοῦ Μουράτ Γ' ὡς τό 1579, όπότε καί δολοφονεῖται.